Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вІашагІкхета!

Сердало

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 4 ФЕВРАЛЬ, 1989 ШУ. ★ № 15 (7673). ★ Мах 3 кеп.

Яхьа дневник

ЛаьрхІар кхоачашду

Дукха яц вай республике дІадахача шера шоашта хьалхашка лаьттача декхарех лоархІаяь гІишлон организацеш, Ираза, из летадац «Чечингражданстрой» объединене йоккхача коллективах. 16591 эзар сома маьха балхаш де аьттув баьннаб коллектива.

Боккха теркам тІабохийт укхаза нах чубахача фусамашта ремонт яра а. Цу хьакъехьара объединене даь балхаш 2543 эзар сома маьха да, е пленал, тоъал совгІа. Соахка объединене коллективо эксплуатаце дІаеннай ворхІ школа! Уж хьалъяьй Чечель-Хий, Гелян, Алхан, Давлетби, Учулхали, Шаро-Аргун, Беной яхача юрташка.

Иштта гІишлонхоша чакхдаьккхад хІаране чу 140 квартира йола пи цІа. Уж объекташ город Грозне Ханкальская яхача улицагІа я.

— Дукха балхаш даьд тха коллективо Ножай - Юртовски районе а, — аьлар З. Гундоринас. — Ховш да укхаза наха баха фусамаш хьалъяра дош чІоагІа ира латталга. Из къоастадеча шоашта могаш дола дакъа юкъехьу тха гІишлонхоша. Соахка района центре цар хьалдаьд хІаране чу бархІ-бархІ квартира йола кхоъ цІа.

Цу тайпара масалаш кхы а хьадоаладе йиш йолаш ба объединене кулгалхой. Цох тамаш елга а дац, хІана аьлча, шийтталагІча пятилетка кхоалагІча шера йиъ эзар гаргга квадратни метр йола фусамаш чакхъяьхай цар. БІаь бархІ процент лакхъяьй къахьегама овсарле.

Хьинаре къахьнйгад объединене коллективо дІабахача бетта а. Дерригача техннко-экономически хьокхамех йола планаш тІехкхоачашъяьй.

Деша дай бац

Реорганизаце шкка дІаІемай Грозненски «Горпромторга» объединене коллектив. Уж цоге сулхьаш мо дукха хиннай укхаза. ТІеххьаръяр чакхъяьннай бутт хьалха. Грозненски «Горпромторг» районни организацешта йийкъай.

— Ча тешийла цох пайда баргба аьлча а, — йоах объединене планови отдела начальника Адиева Нура Махмудовнас. — Тамаш я-кх цу наькъаца нийсдалийта кхоачамбоацараш дІадаха аьттув боале.

МалагІаш да уж кхоачамбоацараш? ЛадувгІал оаш... Соахка планови товарооборот 89364 эзар сом хила езаш яр тха. Шу чакхдаьлча яьча итогаша хьахьекхар цун боарам 79396 эзар сом мара доапалга, е 88,8 процент! Фуд бахьан?

—Паччахьалкхен заказ кхоачашдара дукха аьттув беш дац тхона хьакхухьийта товараш. — йоах Н. Адиевас. — Уж лоха дикал йолаш, наьха эца безаш хургбоацаш да. Цудухьа тикай прилавкаш тІа, подсобкашка йІаьхха прописка яьй цар.

Январе доккхий хувцамаш хиннадац дІахьа йийкъача объединене вахаре. Юха а тІехьабусарашта юкъе ба уж.

Шоай планаш ханал хьалха кхоачашъяра шерра социалистически яхь а йоарджаь, башха-дика производственни хьокхамаш доахаш дукха гІишлонхой ба «Спецремстрой» треста ГХСУ. Царех ба № 1 йолча участке хьинаре къахьегаш бола штукатураш-маляраш, Т. В. Тепишева, С. Х. Очерханова, З. Ч. Эльмурзиева. Юкъера лаьрхІача хІара сменагІа нормаш 120—130 процент кхоачашъю цар. Белгалдаккха дезаш да, овсаре къахьегарал совгІа, цар кхоачашдеча гІишлон балхашта юкъе цхьаккха тайпа брак ца нийсйолийталга. Цар даьха къахьегама толамаш белгал а доахаш, дукххаза сийлен грамоташ тийннай царна, хІаьта дукхаза баркал а яьхад.

СУРТА ТІА: штукатураш Т. В. Тепишева, С. Х. Очерханова, З. Ч. Эльмурзиева.

И. ПЛИЕВА сурт.

Шура тІаетталу

Геттара дика къахьег тІеххьарча хана Гудермески района «Белореченский» совхоза хьайбаш леладераша. Масала, хІара кхоабача Іаттагара 2900 килограмм шура яьккхар цар дІадахача шера, план 2570 килограмм йолаш.

Цхьа доярка йисанзар тІанийца декхар кхоачаш ца деш. ХІаьта царна юкъе яьржа хиннача социалистически яхье котало йоккха опыт йолча Музаева Розайга кхаьчар. Цун дІадахача шерара хьокхам — хІара Іаттагара 3465 килограмм шура. КарагІдаьнначунга хьежжа хилар цунна дІакхаьчар а. ХІара бетта нийдаьча 250 сом алапел совгІа, тІеххьара яьча итога, кхы а кхо эзар сом совгІа делар Розайна. Цул совгІа, хІара хьайбащ леладечунца оттадаьча договорага хьежжа, планал дукхагІа яьккхача 19 тонн шурах 1,7 тонн гаргга яр цунна йоагІа. Безам бале цун маьхах е Іасилг, е кхы хІама эца бокъо я Розай.

Соахка баьча балхах тІеххьара дукха ахча ийцар дояркашта юкъе яьржача яхье шоллагІа хиннача Садулаева Куржана а. ХІара кхоабача Іаттагара яьккхача шурийга диллача, из 235 килограмма мара тІехьайнсанзар Музаевайл. Царна шиннена еннараш миссел йоккха еце а, ахчан премн ца луш цхьа доярка йисанзар ферме.

Цу коллектива юкъейоагІача, хьайбаш леладерашта хьаьнала къахьега доккха новкъостал деча кхы а цхьан къахьегамхочох, коммунистах Юнусова ПаьтІаматах дувца безам ба лоацца. Дукха ха йоаццаш, дояркалла къахьегаш, яхье районе хадданза хьалхарча мугІарашка яр из. Шийн ханнахьа цо хьехам ца луш, херж профессн караерзае новкъостал ца деш доярка яц ферме. ХІанз МТФ учетчик я из. ПаьтІамата хов малагІа етт маца бахка беза, цул хьалха мел шура луш хиннаб, из мишта кхаба беза а. Цудухьа хІанз а хадданза дояркаша шоаш ца кхетачох хоатт цунга.

— Из тха коллектива дог да, аьнна, ала йиш я, — йоах совхоза хьайбаш леладеча цеха начальника Асхабов Мувсас, — Со цхьа гІулакх хинна фермера тІеравальча са декхараш кхоачашду, хов фуражира, зоотехника, ветеринарни лора балхаш де. Цудухьа цун сий ду. Цо аьннар кхоачаш ца деш хьайбаш леладерашта юкъе цаІ вац. Хов хІаранена цо дер шийн духьа а доацаш, коллектива гІулакх тоадара деш долга.

ХІанз цу ферме беррига къахьегамхой арендни, дезала подрядагІа болх беш ба. Масала, ГантаевгІар дас Ахьмадеи воІо Усманеи, шоай гаргарча сагаца Турлаев Умараца, совхозаца договор а оттадаь, 144 етт а болаш ши бІаь хьайба хьанийцад леладе, Сонпов Ахьмада шийн воІаца Хьамидаца — 240 Іаса, и. кх. дІ.

Иштта из гІулакх вІаштІехьдоаккхаш, производстве сов бола нах: учетчик, хаьхой, цхьацца зоотехникаш, скотникаш дІабахара дош эттача, Юсупова ПаьтІамат балхара мукъаялийта раьза хиланзар ферма ерригa коллектив.

Доаккхаргдола ахча, тІадоагІаргдола рузкъа шоашта карагІдаьннaчох мара тийша хургдоацача хьале болх бе баьлча, шура а дулх а тІакхетийтара керда таронаш леха баьлар нах. ХІаьта уж царна кора а йоагІа. Масала, соахка яьккхача 415 тонн шурах 30 тонн Іасилгашта молаяра дІаяхийта йоллаше а, из 414 тонн паччахьалкхенна дІаяла вІаштІехьдаьлар. Миша? Іасилгашта енначох 29 тонн шура, цун хьоанал, дикал лакхъяра чотагІа меттаоттайир. Из де дага а доаргдацар, могарг а дацар, хьалха санна болх беш хинбаларе.

ХІанз, укх Іан хана рационагІа хІара хьайбана пхи килограмм йол, ткъаь пхиъ — силос, шиъ — концентраташ, кхо килограмм ча лу. Цу доакъарах тох шура тІакхетийташ йола хІамаш: жом, карбамид, и. кх. дІ. Доахана Іунал деш ду деррига балхаш, графикага хьежжа а шийн ханнахьа а чакхдоах. Цу гІулакхаша хьайбаш леладераш геттара раьза бола толамаш а доахийт. Масала, укх шера цхьоалагІча феврале хІара кхоабача Іаттагара яьккха шура соахка цу дийнахьа хинначул 182 килограмм дукхагІа хилар.

М. ХАМАТХАНОВ.

Арендана—шерра никъ

Динза даргдоацар

ТІеххьарча хана шерра юкъедоаладеш да Наурски районе подряда хьисапе наьха къахьегам вІаштІехьбоаккхилга. ДІадахача шера иштта болх баьча коллективай итогаша къаьгга хьахьокх, подряд йоацаш дІахо йодача хана юртбоахама продукци алсамъяккхарах сатувса дезаш доацилга. Цунна тешал деш массехк масал доаладе безам ба.

Итт саг чувоагІача Н. Магомадова звенос арендни подрядагІа доал де 330 гектар гаргга лаьтта хьанийцар соахка «Советская Россия» совхозагара. Цига цар кхедир гурахьа дувш дола ялаташ. Хий дуллаш 119 гектар мара йоацаше а, геттара дика хьувкъайир уж культураш. План 20,5 центнер йолаш, хІара гектара тІара 34,7 центнер ялат даьлар. Къаьстта дика хилар мукхи рожи. Масала, хий дуллаш доацача кхашкара 38 центнер совгІа мукх баьлар хІара гектара тІара, планал шозза дукхагІа. Рожь чуийцар планал 133 процент дукхагІа. Заданел шозза дукхагІа чуера Н. Магомадова шийн новкъосташца доакъара кхеяь культураш.

ДІадахача шерара хаоттам комсаш лелаерашта чІоагІа аьттув боацаш хилар. Комсий чІонкаш яттІа йолалуш йис йиллар, тІаккха ша техар, цул тІехьагІа ханнахьа эша доал де йиш ца хулийташ догІаш дийлхар. Из бахьан долаш, Наурски района дукхагІйолча бригадаша кхоачашйинзар из культура кхеяра планаш. Дале а, арендни, дезала подрядагІа болх баьраш лоархІабир декхарех. Масала, «Советская Россия» совхоза Нездоровина Валентинас кулгалдеча бригадо 83 гектарах хІаране тІара 71,3 центнер комсаш яьхар, план 48,6 центнер йолаш.

ХІаьта арендни подрядагІа болх баьча Ершова Нинас кулгалдаьча бригада, дезала подрядагІа къахьийгача Сукуева Яхий звенон, «Северный» совхоза мара карагІдаланзар районе паччахьалкхенна комсаш дІаялара план кхоачашъе. Ершовас шийн новкъосташца 105 гектарах хІаране тІара 84,5 центнер комсаш чуийцар, Сукуева шийн дезалца хІаране тІара — 119,1 центнер.

Иштта лакха хьокхамаш гойтар цу боахама доакъара свеклаш кхеяьча Абухасанова Розай дезало а. Цо, план 700 центнер йолаш, хІара гектара тІара 1440 центнер чуийцар уж.

«Плодопитомнический» совхоза Колесников Валентина подрядни звеноца кхо саг мара вац. Шоай таронаш а лаьрхІа, соахка 100 гектар лаьтта хьанийцар цар. Цига кхедир гурахьа дІадийна кІа. ТІеххьара карагІдаьнначо шоаш а цецбаьхар. ХІара гектара тІара 40,1 центнер ялат даьлар, план 25 центнер йолаш.

Ерригача производственни участкашка хІанз шерра подряд юкъейоалаеча Ленина цІерагІча колхоза къахьегамхоех а дувца безам ба са. Масала, цу боахамерча Саулин Исраила звенос 108 гектарех хІаране тІа 209,1 центнер харбазаш кхейир, план 232 процент кхоачаш а еш.

Иштта дола масалаш кхы а дукха доаладе йиш я. Уж дерригаш дика тешал деш да, подрядагІа наьха болх вІаштІехьбоаккхилга царна а Кхачан программа кхоачашъеча паччахьалкхенна а мел пайдане да. Цудухьа динза даргдоацар да производства ерригача участкашка иштта из гІулакх юкъедоаладар.

Х. МАГОМЕТОВ.

Хоржамашта накъадолхаш

РЕГИСТРАЦИ Ю КАНДИДАТАШТА

1989 шера 3-ча феврале г. Грозне профсоюзий областной Совете хилар СССР халкъа депутаташ харжара № 7 йолча Грозненски къаман-территориальни хоржамий округа окружной хоржамий комиссе аргІанара заседани.

Окружной хоржамий комиссета хьакхаьчача хоржамий округе гІолла депутаталла кандидаташ оттабарах йолча собраней протоколашка а цу хоржамий округе гІолла баллотировани е раьза хиларах депутаталла кандидата еннача заявленета а хьежа окружной хоржамий комиссе депутаталла кандидат хилара регистраци яьй, 1923 шера ваьча, городе Москве вахаш волча **Сухарев Александр Яковлевича**, СССР Генеральни прокурора.

Халкъа депутаталла кандидата йолча хоржама бюллетена текст чІоагІъяьй окружной хоржамий комиссе, белгалъяьккхай бюллетенаш кийчдара а участкови хоржамий комиссеш царца Іалашъяра а йола порядок.

Заседане ладийгІар бувзама Нохч-ГІалгІай производственни управлене начальника А. Хаита, комиссе членаша М.-С. Биарсланова, Ю. Фроловас Нохч-ГІалгІай АССР, Дагестански АССР а Астрахански областера а окружнойи участкови хоржамий комиссеш бувзама средствашца Іалашъяра баьча балха хьалах дувцаш даьча хоамашка.

Комиссе иштта ладийгІар № 7 йолча Грозненски къаман-территориальни хоржамий округе гІолла СССР халкъа депутат харжара еча кийчон леламах дувцаш Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретара С. Кожуховске, Дагестански АССР Лакхехьарча Совета Президиума организационни отдела заведующе Г. Балатова, Астрахански облисполкома секретара С. Орлова яьча информацешка.

Окружной хоржамий комиссе регистраци яьй СССР халкъа депутаталла кандидата белгалбаьхача доверенни наха.

Дерригача дийцача дешай хьакъехьа доагІ-доагІаш дола соцамаш тІанийцад окружной хоржамий комиссе.

* * *

Республике дІахододаш латт СССР халкъа депутаталла кандидаташта хоржамий округашка регистраци елга, харжархошца цар вІашагІкхетараш делга. Къахьегама коллективай собранешка оттабаьбола уж хІанз къовсаме баьнаб депутатски мандаташ яхар духьа, халкъа тешам беннарий гІулакха тІа болаш шоаш берг болча балха программаш ювц цар наха хьалхашка.

СССР халкъа депутаташ харжара № 675 йолча Наурски къаман - территориальни хоржамий округа окружной хоржамий комиссе депутаталла кандидат ва, аьнна регистраци яьй КПСС ЦК члена, КПСС Нохч-ГІалгІай обкома хьалхарча, секретара **Фотеев Владимир Константиновича.**

№ 673 йолча Ачхой-Мартановски къаман - территориальни хоржамий округе гІолла СССР халкъа депутат харжара йолча окружной хоржамий комиссе заседани хиннай. Цига дакъа лоацаш бар депутаталла кандидатий доверенни нах, уж харжа оттабаьча къахьегама коллективай викалаш, боахамий кулгалхой, общественность. Халкъа депутаталла кандидаташ ба, аьнна комиссе регистраци яьй Ачхой-Мартановски района «Лермонтовский» совхоза мехотряда начальника **Захаев Лечанеи** Сунженски района XIX партсъезда цІерагІча колхоза № 2 йолча шурийтоварни ферма заведующена **Толмачева Людмила Федоровнанеи.**

Хоржамий комиссе членашта шоай балха программаш дІайовзийтар кандидаташа, собране доакъошхоша даьча хаттарашта жоп делар хІаране. Масала, Захаев Лечас харжархошта дош делар, нагахьа санна ше депутаталла хорже шийн деррига низаш а хьинаъ а социальни дешаш къоастадара ше тІадохийтаргхиларах. Цу шинна а районашка, цунна хетачох, эсала да социальни дегІаахара хьал, геттара воча хьалага кхаьчай больницаш, во Іалашбу нах газацеи хицеи, лохача боараме да гонахьара среда лораелга. Кандидата яхачох, дича бакъахьа дола хІама да районий промышленни потенциал алсамйоаккхилга, хІана аьлча, цо гІо дергда нах балха дІанийсбара проблема къоастаяра. Царна тара лесташ яр Л. Ф. Толмачевас белгалъяьха проблемаш а.

Окружной комиссе иштта регистраци яьй СССР халкъа депутаталла кандидатий доверенни болча наха а.

Агитцентре лампаш сегай

Гаьннара гуш я Победа проспекти Мира улицеи вІашкаоттача саьнга доаллача цІагІа бийсанга яххалца йоагаш йолча лампай сердал. Укх цІагІа йоаллача РСФСР «Главнефтеснаба» Грозненски управлене ЦІеча уголоке болх беш я агитцентр. Хоржамашта хьалхарча кампанена хьинаре юкъе а енна, деррига даьд цо харжархошца СССР халкъа депутаталла кандидаташа вІашагІкхетараш леррагІа чакхдоахилга вІаштІехьдаккхара.

ЦІеча уголоке чувоаллача хьалтеха йоалл агитцентра балха график, аргІ-аргІагІа хувца а луш, хІара дийнахьа укхаза дежурство дІахьоча агитаторий спискаш. Помещени ше дика кийчъяь а хозъяь а я чура, моллагІчун а безам боагІа укхаза чува а, хІана аьлча, нахаца къамаьл де, газет, журнал деша, хоржамех долча брошюрай подборкашка хьажа, харжархой бокъонех а халкъа депутатий статусе хиннача хувцамех а дагавала ловргдолаш деррига мел эшаш дар даьд агитцентра коллективо. ХІаьта белгалa ала деза цу управлене из агитцентр хІара хоржамаш мел хулача хана болх бе йолалуш хиларах а даим цо шийн декхараш леррагІа а дика а кхоачашдеш хиларах а. Тхо укх агитцентре даьхкача хана укхаза шийн аргІара дежурство дІахьош яр управлене экономист Л. Г. Пронькина.

Шоай агитцентро дечох дувцаш, ела а къежа цо аьлар: — Цкъарчоа нах кІезига ба укхаза, цхьабакъда, из сона дика ховш да хьалха хиннача хоржамаша хьа ма хьоккхара, хоржамаш дуди гаргагІа ме кхоача тІатІа дукхагІа хул укхаза хьуха нах, хьинарегІа бе беза хул оаха беш бола болх. Цкъаза нийслу цІаьхха а катехха а къоастаде дезача дешай хьакъехьа консультаци яла еза е кхыдола тІехьадаха йиш йоаца гІулакхаш де деза моттигаш. Цудухьа хьалхе уйла а яь, укхаза телефон оттаяра йоакхо яьй оаха. Массанена гуччахьа дІаотталь а моллагІчо тоха йиш йолаш а я из.

Укх тІеххьарча хана чІоагІа айденнад советски наьха общественно - политически хьинар, чуийнна хьеж мехка а доазол дехьа а хулаш латтача эргалонашка, хувцамашка, вІаши дагабувл вай мехка хулаш латтача перестройках. Цудухьа цу тайпара информаци нахага дІахкачийгара агитцентре оттаяьй телевизор, чуийллай радио.

Шоаш беш мел болча балха лерттІа учет лелаю агитцентра коллективо. Дежурства журнала тІа духхьашхара йоазош даьд. Масала, «Хоржамех дувцаш йола беседа яьй Сийлахь-боккхача Даймехка тІема ветеранашца», «ХьатІабаьхкача нахаца Іомадаьд СССР халкъа депутаташ харжарах дола Закон», кхы дуккха дараш.

Жеррахье а, агитцентре нах кІезига болча хана, харжархой бах-бахача моттигашка а ухаш, царца беседаш ю агитатораша, цар даннеш дІаязъю, хоржамаш хургдолча дийнахьа агитцентре кхаж тасса хьабахка могаргдоацараш — хІанзе а белгалбоах. Цох тешал деш дола йоазош а ду агитатораша шоай журнала тІа.

Низболаш йоагІа хоржама кампани, хІаьта цунца цхьана алсамбувлаш латт агитцентрашеи агитпункташеи беш бола болх а, хІана аьлча, бокъонца йола демократизм, гласность йолаш шоашта ловш дар паргІатта дІаала йиш йолаш, харжа оттаеча кандидатурай альтернативность йолаш хиларца, хьалха хиннaчарца нийсдича, дикка эргаш ма дий хІанзара хоржамаш.

Дикача нахах

ДоагІаш ду сий

Хьайбаш леладерий болх хала е атта ба? Цу хаттара жоп дала могаргдац, царна шоашта мара.

Къаьстта дукхагІа хало кхоач хьайбаш леладерашка Іан замалахьа. Цар шоай къахьегама ди дІадоладеча хана, къайле яц, юрт набарах йоаллаш хул. ХІаьта, болх цар чакх маца боал а вайна ховш да шаьра.

Бакъдар аьлча, болх а бебе ба. Бе-бе ба иштта из хьабераш а. Из дац со ала воаллар-м. Мел из болх хала хиларах, мел чІоагІа из бехктокхаме а хиларах, цІаккха шийн деналах а ца вохаш, даим лакха толамаш а доахаш, къахьегарашта доагІаш да, со ала гІертар. Иштта, «хало» яха дош фуд а ца ховш, шийн болх дукха а безаш, цох дег тІара яша а яшаш, социалистически яхье даим хьалха а йолаш, хьайоагІаш я хІанз са ювца безам бола Наьсарен района «Маяк» яхача совхоза шурий - товарни ферме Іаьсий леладеш йола Базалиева Либихан.

Цкъа цхьан дийнахьа цу ферме нийсвелар со. Делкъаха яр из. Сатем бар ферме. Гуш саг вацар. «Ер фуд хІанз, саг мичав укхаза-м цхьаккха а», аьнна хетаделар сона. ДІахо айса дергдолчун уйла еш со латташ, сайга моаршал хоатташ хезар сона. Из яр телятница Базалиева Либихан. Тоъал ха яьккхар оаха шинне цхьана латташ. Цу лоаццача хана са аьттув хилар из малий ха а цун къахьегама никъ бовза а. ХІаьта а, лаьрхІар аз дІа а ца водаш, дІахо цо фу дувц хьажеи цо дечунга бІарг лакхеи.

— Берригаш а чубахача хьо цаІ фу деш я укхаза?— аьнна хаттар дир аз цунга.

— Уж чубахаб шоай Іуйрийнара болх чакх а баьккха. Сайрийна бож бетта юха а боагІаргба, — йоах цо, — тІаккха са болх иштта бац: Аз кхоабараш кагий Іаьсий да. Царна къаьстта доал эш.

— Делкъийна хІама яа мукъагІа чуйодаций хьо? — юха а хетт аз цунга.

— Сайца хьакхухь аз-м яа хІама, — жоп лу цо, — хьона хац мел гІулакх эш цу зІамигача хьайбашта. Бера наьнагара мо доал эш царна. Цул совгІа, бакъдар ала Іа яхе, сона магац царцара къаста. Хьо тешаргвий хац, цкъаза геттара са хьайзе ха йоагІа сона, къаьстта бийса хьатІайоагІача хана. Сона-м хац из фуд, духхьал царца дІаІемалга из деце.

ВІалла кхы дош ца аьлча а, кхоачам болаш дар сона бІаргадайнар а. Из шийн Іаьсий долча дІаяхача, цунна тІехьа ца вахача Іеваланзар со. Нанас шийн бераш хьоасташ мо, деррига Іаьсий хьаьста чакхъяьлар из.

Цул тІехьагІа са къамаьл хилар совхоза кулгалхошца, боахама керттерча специалисташца.

— Сона хац хьона хьога фу аргда, — яхаш дувц совхоза керттерча зоотехника Ахушков Зяудина, — из тайпа саг, ер ха йоаккхаш, бІаргаяйнаяц сона. Іуйрийна, делкъийна, сайрийна е бус ха яхачул тІехьагІа а, хьо ферме нийсваларах, из цига йоацаш тІакхоачаргвац-кх хьо. Шийн болх цо хьабар дац аз яхар-м, из-м моллагІчун а гІулакх да. Духхьал цу балха из хьакхелла я ца аьлча, кхы цох ала хІама дац-кх са.

Иштта дар Либиханах боахама кулгалхошеи цун шийн новкъосташеи дийцар а. Дикача оагІорахьа мара из хьоахаеш саг вацар беррига боахаме. Дика тешал дециний из тІаккха? Цхьабакъда, со кІезига хьоцар ала йиш йолаш ва, дийзадац цун из тешал доаккхаш, аьнна. Цох къаьгга тешал ду цун балха хьокхамаша.

Хьаэцаргда вай тІеххьара массехк шу. 1987 шера 45 Іаса дар цо кхоабаш хиннараш. Цхьа бежан царех дІа ца къасташ, юкъера лаьрхІача дийнахьа 450 грамм хІаранена дозал ІотІа а детталуш, уж хьалхкедир цо. ХІаьта, дІадаха шу а кхы эсалагІа чакхдаккханзар Либихана. Юкъера лаьрхІача хІара хьайбана ІотІадетталу дозал 460 грамм хилар, 380 грамм план хиннача. ТІаккха укх шера а 45 Іаса да цунга. Таханарча дийнахьа 450 граммага дІакхоач царех хІаранена тІакхета дозал. ХІаьта, уж граммаш ди тІехьа лакхлуш а латт.

Вай хІанз хьоахадаьраш-м ши — кхо шу мара дац. ТІаккха мел ха я цо укхаза болх бу? Дуккха а шераш да. Цунна шийна а хой-те мел бІаьха ба шийн къахьегама никъ! Из ца хой а, цхьабакъда, цхьаькха-м хов цунна: тІанийца социалистически декхар кхоачашдаь а ца Іеш, дикка тІеххкоачаш ца деш цхьа шу шийн дІадаха доацалга. Цох тешал ду укх тайпарча факташа: кховзткъеи иттлагІча шерашка Ленина орден елар телятницана. Цул тІехьагІа цунна тийнна тайптайпара совгІаташ-м дийца а варгвацар!

Шийн болх кхоачашбича, цу тІа чакхдоалаш дац Либихана декхар. Ди а бийса а ца къовсаш, цахаддаш къахьег цо ферма къона болхлой нийсача новкъа баха гІерташ. Шийн опытага хьежжа низ-хьинар кходац цо къонабараш балха дІакхетабараи ше санна уж цу балха мутІахьа берзабараи. Цу хьакъехьа Либихана аьттув а боал.

Либихана йоІ Рансхан а я цу ферме болх беш. Дукха ха я из доярка йола. Таханарча дийнахьа боахаме толашагІболча дояркех цаІ я Рансхан. Иштта Іомаяьй из зІамига йолаш денз шийн нанас Либихана.

Шийн коллективе меттел, ерригача юрта а лоархІаши сийдеши я Либихан. Из сий цо даьккхад шийн хьаьналча къахьегамца. Цудухьа оал массане а: доагІаш ду цун сий.

М. МУТАЛИЕВ, тха соб. корр.

Боков Хьажбикар

ЮХАДОАГIАРГДОАЦАШ ДIАДАХАЧУН ОАЗ

Керда дац бакъдар: хало тIаккхаьчача бовз доттагIий. Безам бале а беце а дагадох из къамашта юкъерча гIулакхашца дувзаденна къамаьл тоссаделча. Из проблема, хала хете а, тIеххьарча шерашка гаьнна дIахьулаеш яр, мичча бесса дале а, вай мехка халкъашта юкъе бокъонца дола доттагIал чIоагIдара деш хиннар кIезига дар. ХIаьта маьхаленаш-м цаIаш ма йий вай, цхьана кхоачашдеча гIулакхашца уж массе хана лора а йора вай, хIаьта хала ха хьатIаэттача вIаши новкъостал дара оарцагI а дувлар.

Сона дувца лов, халонаш хинна йоллаше а дийна бисарал совгIа шоай даьй лаьттан тIарча шоаш баьча моттиге юхацIаберза нохчаштеи гIалгIаштеи мугIарерча советски наха гIо даь хиларах йолча сай халкъа трагически цхьан оагIонах. ХIаьта дерригa дIадоладеннадар иштта...

Цу тIема ханарча СибарегIен сурт хьалхашка оттаде йиш яц, бухьбилла сиха малхбузенгахьа цахаддаш дIаухаш хиннача поездех ца дийцача. СибарегIено тIем тIа дIаухийтар ший къонгаш, тIема техникаца, барзкъаца, кхачанца Iалашйора фронт. Сеца ха йоацаш дIаухар эшелонаш хаоттам мичча бесса бале а: дарз хьекхача хана а бIаьсти хотта баьлча а, хIаьта юхайоагIар уж яьсса йолаш, керда мухь тIа а бетта юха а малхбузенгахьа дIаяхар духьа.

ТIаккха цIаьхха, 1944 шу доладелчахьа, цу тайпара ца хаддаш малхбоаленгахьа дIааха яьлар граждански нахах хьалйизза йола поездаш. Состава хьалхашкахьарча пассажирски вагонашкара станцешка хьаара а лелхаш, автоматчикаша хьаеллар боккхийча нахах, кхалнахах, берех тIанк, аьнна хьалйизза йолча теплушкай еза наIараш. Дерригнех а дог иккха, хIама бе-башха доацаш хьежар нах довзащ доацача доккха лоа диллача лаьттанга. Состава гаьна йоацаш хьагул а лий, йист ца хулаш хьежар моттигашкара нах салташа ха а деш боагIача, бовзаш боацача пассажирашка, Шоайла хаттараш дора бахархоша: «Малаш-б уж нах! МалагIа зуламаш даьд цар? Даьхен изменникаш-м хургбац? ТIаккха хIаьта из де мишта мегад берашта, можамаш кIайеннача боккхача наха? Уж мича бугаш батеш?» Цхьабакъда, жоп луш саг вацар, хIана аьлча, из ховш бацар цу баьдеча вагонашка бараш шоаш а.

...ХIанз вайна ховш да: уж яр нохчий, гIалгIай, балкхарой... тIа а болаш дIайолхаш хинна эшелонаш. БIаьшеренашка Къулбаседа Кавказе баьха миллион саг гаргга бола нах бар мехка малхбоален районашка дIабугаш. Царех массанех а официально цIи тиллаяр «переселенцаш» аьнна, цхьабакъда уж дIабугар лийца нах санна — тоIIаь дIакъайла наIараш йолча теплушкашка а бехка, автоматчикаша чIоагIа ха а деш. ДIаболхар. духхьал кхойтта шу даьнначул тIехьагIа мара цIабоагIаргбоацаш.

Тахан дукхагIбола нохчийн гIалгIайн, кхыбола хьалха хинна переселенцаш санна, Iобаьб, хьалххийнаб, цар дийшад, шоай даьй къаьнарча лаьтта. Дай, даьдай, боккхагIаболча вежарий вахара из трагически юкъ халкъа исторе доазонел арахьа йисача санна я царна. Цох хIама оалаш бац Iилманхой, цхьаккха хIама яздаьдац школьни учебникаш тIа, цох дискуссеш елга тIаэцаш хиннадац цIаккха а. Дуккхача шерашка моттийта гIерташ хиннаб из баьде ха вIалла хинна йоацаш санна. ХIанз а дIа ца доалаш вайнаха тIалатт из. ХIаьта наьха безам ба цу ханах дола бакъдар довза. Духхьал бакъдар-хозде а ца гIерташ, цхьабакъда Iаьрж а ца деш. ТIаккха хIаьта вай мехка чакхйоалаш латтача демократизацеи гласностеи процессаша а тIахьех хиннар бакъдолча тайпара кхетадара.

Сона хьалхашка улл цу баьдеча шерашка РСФСР Лакхехьарча Совето тIанийдаьча Законех цхьанне текст. Цхьан дешаца белгалдаккха йиш йоацаш чоалхане дог-уйла хьалхьоаеш ба цун чулоацам. «Сийлахь-боккха Даймехка тIом лаьттача хана, немецко-фашистски гIаьрахошта духьала тIом беш СССР халкъаша Даьхен сий а кортамукъале а денале лораеча хана, дуккха а... (дIаязадь да арадаьха дола Къулбаседа Кавказа халкъаш — Х. Б.) немецки агенташа хьалха а доахаш, немцаша вIашагIъехкача шоай лоIамеча отрядашта юкъе а дахад немецки эскарашца цхьана ЦIеча Эскара доакъашта духьала герзаца тIом а лоаттабаьб, хIаьта иштта, немцаша хьалхадахарагIа Советски Iаьдалца тыле тIом бара вIашагIъехкай диверсионни бандаш, цул совгIа бахархой керттера дакъа (юха а дувц цу бахача нахах лаьтта халкъаш, — Х. Б.) духьале ещ хиннадац цу Даьхен предателашта...».

Вайна гуш ма дарра, геттара чIоагIа аьннача дешашца оттадаьд документ. ХIаьта хIанз а тIехь, шозткъа шу совгIа ха яьнначул тIехьагIа а, духхьал цхьа маIан мара доацаш тIаэцаш дац из. Цхьаболчар ала тарлу: тIаккха фуд хIаьта, зулама бехк баьб. Иштта дий-теш из? Хьадувла, сатийнна из тахка хьожаргда вай.

Цкъа-дале, бокъонца долчунца вIашкадоагIаш дац «дуккха а... шоай лоIаме йолча отрядашта юкъе а дахад...» яхаш дувцаш дар. «Дуккха» нохчий, гIалгIай, балкхарой юкъебоагIаш хинна цхьаккха а «шоай лоIаме йола отрядаш» вIалла а хиннаяц. Цул совгIа, моастагIчо вIалла оккупаци яь а мича хиннай Нохч-ГIалгIайченна. Йолаш хиннай Советски Iаьдало рузкъах а тайпаш совленех а баьхараш чубоагIаш йола бандаш. Цхьабакъда, бIарччача халкъех обобщенеш елга харцахьа а къиза а да.

ХIаьта тIеххьара, эггара чIоагIагIа беш хина бехк — из да «бахархой керттера дакъа духьале ещ хиннадац цу Даьхен предателашта» яхар. ТIаккха хIаьта Iодахьийта дола, — хIаа, хIаа, Iодахьийта! — «бахархой керттера дакъа-м» боккхийча нахах, истех, берех латташ ма хиннадий. ХIаьта могаш бола къонахий, кагий нах фронте хиннаб. Уж латташ хиннаб моастагIчох. Царех эзараш бараштa еннай орденаши медалаши, массехк сага деннад эггара лакхера пачхьалкхен совгIат — Советски Союза Турпала цIи.

ТIем тIа кхычарна нийсса шоай синош дIаденнача бIаьш а эзараш а болча нохчий, гIалгIай, балкхарой, карачаевций, гIалмакххой бIухой цIераш, цIаккха йовргйоацаш халкъо дагалоаттаергъя.

Официальни даннегIа тIом йистебаьнначул тIехьагIарча хьалхарча бетташка духхьал цхьан Казахстане шоай дезалаш болча хьатIабаьхкар ялхаьтта эзар совгIа демобилизованни салтийн эпсараши. ХIаьта уж, шоай Даьхе а Европа а фашистски лоалахах мукъаьккха бараш, шоай лоIаме ссылке дIа а ухаш, дIаьха бетташ доахаш лелар Казахстанеи Киргизеи доазув доацача аренашка дIабига бола шоай дезалаши гаргара нахи лохаш. Духхьал уж салтийн эпсараши хиннаб-кх «бахархой керттера дакъа».

Историна йовзаш яц бIаьщеренашка шоаш дахаш хиннача дай лаьттаех а доахаш, бIарчча халкъаш ссылке ахийта моттигаш. Цхьабакъда, иштта хиннад. Белгалдаккха безам ба са, духхьал И. В. Сталина ца ховш из леладаь ца хиларал совгIа, цо ше оперативни тIахьожам а лоаттабеш из кхоачашдаьлга. Нохчийн гIалгIайн арабахара кулгалдеш хиннав Берия ше. Грознера событей леламах Сталина хаддалза информацеш тийннай цо телефонаца.

Ераш я, закона ранга тIа кхоачашъяьча, цу Iалаьмате къизача акце характерни йола массехк деталаш. Халкъаш арадахарах йола решени тIайица хиннай советски эскараш пачхьалкхен доазонашта дIатIакхоаччача а, хIаьта моттигашкарча бахархоша хьинаре гIо а деш лоамаш бандитех Iоцендаь даьннача а хана. ТIаккха малагIа а хьанна а кхерам тIатувсаш хиннад, моастагIа эшавар духьа низащ а вахар а ца кходеш шоай къонгаш тIем тIа лаьтта зIамига халкъаш? Ховш ма дий тIем тIа совгIаташ а тийнна дезалашта хьатIабаьхкарел совгIа тIема наькъашка-м эзараш а нах байнилга...

Цецвоаккхаш да из закон тIаэцара дата а — 1946 шера 25 июль. Вешта аьлча, даь лаьттара халкъаш арадаьхачул тIехьагIа ши шуи ах шуи даьлчеи Сийлахь-боккха Даймехка тIом чакхбаьннарчул тIехьагIа шу совгIа ха яьлчеи.

Цхьабакъда, из а дерригa дац. 1948 шера юкъедоаладьдар Даймехка тIема хана Советски Союза гаьнарча районашка Iобахийта бола нах шоаш бахача моттигашкара бовдарах уголовни бехктокхаме озилга. ХIаьта нагахьа санна Къулбаседа Кавказа халкъаш цига дIадугаш ханаш белгалъяь хиннаеце, хIанз хьалхадоахар нохчий, гIалгIай, кхыдола къамаш Советски Союза гаьнарча районашка дIадигад даим цига дахаргдолаш, яхаш, хьалха бахаш хиннача моттигашка цIабаха наьха бокъо а йоацаш. ХIаьта нагахьа санна моллагIвале а вахара шийна белгалъяьккха моттиг ший лоIамагIа хувца гIорте, е вешта аьлча, лоаллахарча юрта е районе ваха дIаваха гIорте, СССР МВД еш йолча лаьрхIача совещане бехке волчоа ткъаь шера каторжни балхаш де ха тохар. Пхе шера чувалла ха тохалга белгалдоаккхаш дар ше вахача моттигера дIаваха поселенец хьулаварах бехке волчоа.

Иштта ха дIа ме йода лаьгI а ца луш, чIоагIлуш йоагIар спецпоселенций — тIехьагIа иштта оалаш дар тхо — режим. Тхоца къамаьл деча хана доацаш дар «новкъост» яха дош, хIаьта оалаш хиннар «спецпереселенец» дар.

Спецпереселенца гIийла вахар къаьгга хьагойташ дола духхьал цхьа характерни хIама дувцаргда аз. Цхьан юрта вахаш хиннав ший сий чIоагIа лорадеш, НКВД болхлой оагIонгахьара шийга хIама аргдола цхьаккха бахьан ца доалийташ хинна вола воккха саг. Цкъа бай тIа аралаьллаб цо ший етт. ТIаккха тIаь тIа гIолла дIа а бедда, лоалахарча юрта доахана Iулах дIакхийттаб из. Фу де дезаш вар ираз дайна воккха саг? Iатта тIехьа ваха велча тIаь тIа гIолла тIехвала ма везаргвий цун режимни порядок толха а еш. Воккхача саго из дийзар... Дувцилга а йоацаш, теша атта доацаш хIама да шоаш кхоабаш болча Iаттах валарах ший дезал моцала, кхыметтел. Iоажала а кIалбуталга цо кхетадеш хиннадац, аьлча. Ховш ма дий вахар ше санна лоархIаш цу хана етт хиларга. ХIаьта а хургдар фуд ца ховчоа духьала гIа баккханзар воккхача саго. Тешаш ва со набахтенах кхераш из ца Iийналгах. ХIаьта долчча бесса аьлча-м переселенца вахар вIалла эргаш а дацар лагерничул. ХIаьта халагIа хила мегаш а дар: лагере-м моцалах нах мича бойтар... Из режимни така воккхача сага сийнеи юхьIаьржоннеи юкъера доазув дар. Ший къоанал шийла дегаш долча бериевски служакашка бегъяхийта ловш вацар из.

Дувцилга а дац, хIанз из дерригa а хет баьдеча романа оагIув санна. ХIаьта хIанзарча ханарча сага атта хетадала тарлуш хIама а дасоз тIехдаьккха дувций теш? Из цхьа бахьан доацаш а дац. ГIулакх сенах латт аьлча, из латт цхьан хана денз дIадахар духхьал цхьан боарамагIа дIадодаш санна къонабараштa хеташ хиларах. Событей чулоацамах уйла еча, царна оценка луча хана цкъаза юкъеовл личностни мотиваш. Хьалха дIаихача ноахалашта кхетам луш хьадена дола из истори «халкъа кизга» да, аьнна къонабараштa вIалла а хеталуш дац.

Аз дика кхетаду, дIадахачох ма могга лоралуш, дог цIена долаш а эхь-эзделаца а дувца дезилга. Дицдалийта йиш яц дIадахар вай дай а даьдай а вахар долга. ХIаьта йийцача эпизодах аьлча, дуккхача шерашка ссылке баьхача спецпоселенций вахарера цхьа зIамига штрих мара яц из.

Цкъазза хеталу сона: доацаш да-кх цар вахар хьахьокха сурт дилла могаргдола селлара Iаьржа басараш. Саг цецваргвола изобретательность гучаювлийтар сталински режимои бериевски службои наьха психикаеи цар лоIаман чIоагIа Iаткъаш йола воздействи еш хинна иезуитски средстваш хьахоржача хана. Дерригa а, хетаргахьа, тIахьожадаь дар сагацара дерригa адамлеи дар хьеккха дIадаккхара. Масала, поселкашта, районашта, областашта юкъера наькъаш дIакъовлаш увттаьяр чурча эскарий посташ. Транспорт а гIашлой а сеца а беш, цIимхарча оазаца массанега а деш хиннар дар духхьал цхьа хаттар: «Наьха бараш бий укхаза?» ХIаьта «наьха бараш-м» тхо ма дарий. Эзараш а эзараш а тха къонгаш герз бе доаллаш Даьхе лораеш болча хана, тхоай бараштa юкъе изгояш а хинна дIаэттадар тхо. Тхоах хIаравар хIара бетта комендатуре дIа а ухаш, ший кулг яздарца тешал де дезаш а хулар, ше дийна хилара а цхьаннахьа ведда дIаваха воацилга а.

Спецпереселенцашта цхьаккха доазув доаца доал де йиш йолаш яр комендатураш. Цар болхлоша шоашкара харцонаш ювлийтал гах, шоашта лоачча бесса наха Iазап тIалоаттаделгах служебни декхар лерргагIа кхоачащде ловш хилара масал да оалар. Са дика доттагIа, цIи хеза вола Iилманхо а общественни деятель а, балкхаро Хутуев Ханафи теш хинна ши эпизод ювцаргья аз.

Каракунуз яхаца юрта деш дар хьоалчагIа: балкхарой зIамигача сага Эльбаев Ануара йовлаьяр балкхарой йоI Шаваева Канитат. Шин дега союз даькъала ювцаш йола дог айденна а йицлургйоаца а момент хьатIаэттача хана, демонстративно цIагIа чу а ваьна, коменданта хоам бир, нускал ше лоацаш хиларах — цуйна ца ховш а цун пурам доацаш а из маьре яхар бахьан долаш...

Кхы цхьаькха эпизод. 1948 шера 2 мае кагирхоша лаьрхIар Фрунзена гаьна доаццаш йоаллача роще маевка чакхъяккха. ЦIей ше цIей дар-кх. Баь тIа, локхаш пандар а болаш, халхабувлар тайп-тайпарча къамий нагирхой: киргизаш, эрсий, украинцаш, балкхарой, нохчий, гIалгIай. Наха юкъе цу тайпара интернациональни бувзам оттар гIадваха мегаргвоалаш хIама дар. Къаьстта цу хана, режимни изоляце хьало спецпереселенций уйла уж кхычарех дIа увш хила безам хургбоацаш яьча хана. Цхьабакъда, НКВД викалашта дуккха нах сакъерда арабалара факт кхераме а тийша болх бе тарлуш а хийтар. Рощана го бир цар. Отряда керте латтача капитана саг меттахьа ма вала, документаш хьахьокха, аьнна приказ делар. ХIаьта беррига спецпереселенцаш шоашта баха оттаьлча моттиге болга хайна доллаше, капитана ше Iаьдала викал волга «хьахьекхар»: вайнаьха халхар де бокъо яланзар цо, Из «бандитски» музыка я аьлар.

Цунна духьале е саг лоархIавинзар, хIана аьлча из закона духьалвалар санна лоархIар, эггара къизагIйола тIехьале йолаш хIама хургдар цох. Бахей-бален моттиг йоацаш бисача наха шоайла йиш йоацача вахара хьалаш дувцаши бериевски службас яхьача гIелала кIалхарадаха тхо яхаш дехар дешн письмо яздича, из Советски Iаьдала духьала леладу моастагIал санна лоархIар, хIаьта цар автораштa тайп-тайпара таIазараш дора. Духхьал цу тайпара письмо яздарах ткъаьн пхиъ шера чувалла ха техар Даймехка тIема доакъашхочоа, дуккха орденаши медалаши еннача эпсара А. Саттаевна. Цу тайпара моттигаш дукха яр.

Цу къизача, унзарча шерашка спецпереселенцашкара дIаьхар мугIарерча Советски нахага хила еза бокъонаш. ХIаьта цар материальни хьалах дувцаш хилча, из Iалаьмате ледара дар. Дукха ха мича яр Сийлахь-боккха Даймехка тIом чакхбаьнна а. Городаш йохаяьяр, хIаьта юрташта меттел цIераш яьга моттигаш мара яцар. Из дерригa а меттаоттаде дезар моцало хIаландаь тIема хана ткъо миллион саг совгIа воацаш диса хьалкъ дар. Цу тайпарча халача хьалашка переселенцашта гIо дара средстваш лаха езар. Цу ханарча документашка цIенхаштта хьежача гуш да, духхьал Нохч-ГIалгIайченера Казахстанеи Киргизеи 1943—1944 шерашка Iобигараш 644779 саг волга. Уж дIабигара ийшар 40 эзар машинаьнкъа вагонаш. ХIаьта из дар тIом чIоагIбеннача хана! Цул совгIа нах духхьал фусамашца Iалашбаь ца Iеш, кхачанца Iалашбе безар. Хьахилар Iалаьмате йирча сурт: шоашка бола кхача Iалашбеш хинна, фронта бIаьш тоннаш ялат, дулх, шура кхыйола продукташ лоаттаьлча, дуккхача советски нахаца цхьана коталоп лард елла халкъаш, шоай лоIамагIа а доацаш, пачхьалкхен нахлебникаш хила дийзар.

Юха а документашка хьожаргда вай. 1945 шера правительствос «Къулбаседа Кавказа переселенций хьалха уж баьхача моттигашка диса рузкъа меттаоттадар духьа» Казахстане бахача чIоагIа хало хьегача дезалашта хIаранена 1000 сом кхоачаш ахча хьожадир. Фу меттаоттадар дар из, нагахьа санна цу хана цу ахчах базар тIара иттех маьхка булка эца мара таро ца хилча. Из-м боккхача дезалашта шин кIира баа кхача мича бар.

Цул тIехьагIарча шера «чIоагIа хало хьегача спецпереселенцашта» — хIаьта цу тайпара берригаш а бар, пособе хьисапе хIара сага деннар 40 сом мара дацар!

ХIара дезал бокъо йолаш бар шоашта чубаха цIенош хьалдара пхи эзар сом ссуда эца. Цхьабакъда, из хьаца дала эзар бахьан лохар.

Цул совгIа спецпереселенцашта лелабе цIенна цхьацца етт белар. Цхьабакъда, цунах натуральни е ахчанца налог тела езаш хулар. Хийла нийслора дог даьттIача саго шийна бенна етт налогаш дIаялар духьа бохка безаш а.

Аз йийшай союзни правительствага Казахстана правительствос язъяь официальни записка. Цу тIа белгалдоаккхар: «спецпереселенцаш хIанзарчоа материальни хьал во долаш хилари хIаьта ахчани натуральнийи налогаш материальни даькъе чIоагIа болча моттигерча нахагара санна царгара йоахаш хилари. Цу духьа налог дIаяла еза ха хьатIакхаьчача. ... дIадала хIама доацача спецпереселенцо ший боахам а продукташ а йохк...» Ер йоазув дешачо хоаттаргда: долче, лакхера Iаьдал цу халкъий хьал бе-башха долаш хиннадац-те, аьнна? Мичара, цу Iаьдало шийна могар даьд уж халкъаш тIеххьарча боарамга кхоачаде гIерташ. Фу дар хулаш лаьттар? Союзни правительства решенешка хьежача Iобахьийтача наха гIишлон материалашца, кхачанца, барзкъанца гIо дара программа оттайича санна хеталора... Ма дарра дийцача, гIулакх иштта дацар. ГIишлон материалех пхелагIа дакъа а дIакхачацар нахага, чIоагIа баргал еттар цIенош хьалдара гIулакха. Масала, Акмолински областе 1946 шера хьалде лаьрхIа хиннача эзарнех ткъаь ворхI цIа мара хьалдаьдацар. Талды-Кургански областе 1400-ех — кхоъ. Джамбульски, Карагандински, Актюбински областашка спецпереселенцашта цIенош хьалделга вIалла дIадала а дийзар.

Из санна йирча сурт дар а Киргизе а. Цхьоалагlа сентябрь хьатIакхоачача хана Iобахийтача 31 эзар дезалах 4973 дезал мара бацар фусам йолаш, царех дукхагIбараш лабашта кIал, Iеш бар...

Белгала мах белча, спецпереселений цхьацца кхачан товараш эца йиш яр. Цхьабакъда, геттара кIезига бар уж эца таро йолаш.

Моцала тIеххьа Iоажал лелар. Духхьал дезал хIаландаь ца Iеш, цо бIарччача тайпай фу хоададеш моттигаш яр.

Тахан из дагадоха атта дац, цхьабакъда, из бIаргаго дезаш хилар доккха къемат дар.

Укх тIеххьарча шерашка дукха яздаьд, дийцад сталински Iазап тIакхаьчача политически, пачхьалкхен, боахама, тIема деятелех. Вай, царна тIехьа дунен тIа даьнна ноахалаш, сужне долх цар цIеначеи денал долчеи гIулакхашта хьалхашка, вай историна дIайовзийт цар цIераш. Вай сужне долх бехк а боацаш, Iазап тIалаьттарий кхоачара ба аьнна, бийца а хеза а боаца Iоткъам тIакхаьчача цар дезалашта, гаргарча наха хьалхашка. Цох уйла йича, хьай лоIамагIа а доацаш, дагадох хьона сталински Iазап лайнача бIарччача къамех дола исторически бакъдар массанена хозаш дIаала деза ха хьатIакхаьчай, аьнна. Вай воай доккха декхар кхоачашде деза моцалах а цул совгIа Даьхе ехкай аьнна бIеха цIи тIайоолаш а байнача эзараш болча боккхийча нахаи кхалнахаи хьалхашка, фу бахьан долаш шоашта из Iазап тIакхаьчад кхета ца деш, дайнача бераштa хьалхашка. Вай декхарийла да воай берашкеи берий берашкеи из дIахайта. Из вай диц халкъа кхел йийца къахетийта аьнна. Из-м халкъа вас яр санна хIама ма дий. Дерригача къаман вахаре нийсденнача хатара тешаш дола вай декхарийла да воай берригача мехкахошка дIаала: цхьаннена а мегадац тха вахарца бола безам дIабаккха, цхьаккха халонашта мегадац тхо гора оттаде, советски строяхи Ленина гIулакх котдаргхилярахи бола тха тешам бохабе. Халкъ ший мехка цIакхаьчад къизала ка ца луш, берригача советски нахаца юкъа йола ший кхел, гIулакх, ший сий ца доадеш.

ХIанз аз шуга дувцар, — духхьал са халкъа селханара ди хинна ца Iеш, са ноахала берал, лазар. сагото я. ХIаьта дерригa а дIадолалуча хана цхьалхане дар, цхьаннена а моттацар хатар хург ма дий, аьнна.

Тха, юххьанцарча класси дешархой, дегаш гIоздаьнна хьежаш дар цу денга, цхьабакъда, из новкъа дале а, тха бала боацача берала тIеххьара ди хилар цох. Ди хьалха хьегаш хьийжар тхо бIухой гIирс тIа а бийха, пьеса кийчъеш куро сцена тIа гIолла дийннача лакхерча класси дешархошка. Кхоана, ЦIеча Эскара цIей дездеча хана, советски бIухой деналах йола пьеса боккхийчарна гойта езащ бар уж, тхо а дар цхьа «денале» хIама де дезаш — цу зале чубода никъ лаха безаш.

Сецца, анаюх цIийяла йолаеннача хана, тха цIагIа чубаьлар бокъонца бола бIухой, кач ядаш бокъонца йола автоматаш а йолаш; шо Iодохьийташ а да, кийчо яра ткъо минот а лу шоана аьлар цар. Духхьал кара лаца йиш ярн итт дийнахьа тоъаргбола кхачеи хьаэца бокъо елар тхона. ДIаоалалац сона, мишта бувлабеннача латтийсар сай даи нанеи. НийсагIа аьлча, из дIаала а ховргдац сона. Са санхетаме бисар цхьа ийрча кегар. Цхьабакъда, нанас даьга аьнна дешаш дагадоагIа сона: «Хьа а даьсте, бежанаш коара арадаха... Меца долаш латта ма деваргдий цар...». Ахархочун дега чов хилара белгало яр из!

Со а кийчвелар: бозахбаь тIормига чу книжкаш а дехка, бе кхокха а белла. Из сога кхаьчабар зIамига кIориг йолча хана. Аз лелабаьбар из. Цу Iурра тха вIашагIкъаста дезалга кхетадича санна, сона йистера дIабоалаш бацар кхокха. Аз из тIормигачу а хоабаь, сай дерригача кисашка хьа бе мел кхаьча ялат дехкар. Даьна бIаргагора аз леладер, цхьабакъда, цо бехк баккханзар сох, аз леладер берий ловзар да аланзар. ХIанз, уйла йича, аз леладер цо могадора аьнна хет сона. ЦаI да бакъ: бIаьхача накъагIа долхаш цкъа мо дуккхаза цо сога хьатийлар оатаенна маькха гIоргIалгаш а хIама йиачул тIехьагIа диса дар а.

(Йистедоалар хургда).

(Статья кепатох № 1 йолча «Москва» яхача журнала тIара, 1989 шу).

КАЗАХСКИ ССР. «Овлаш чIоагIа дале га чIоагIа я, доттагIий бале — саг чIоагIа ва», яхаш да казахски халкъа кица. Из иштта хилар бакъду Джамбульски областа «Кок-Кайнарский» совхоза центральни усадьба Благовещенка яхача юрта бахача наха. Укхаза боккха дезал санна бахаш а къахьегаш а ба казахаш, эрсий, украинцаш, корейцаш, азербайджанцаш, немций, дунганаш, киргизаш, белорусаш, курдаш — ткъеста къамани народностеи викалаш.

Дукха хана денз цхьана ялат, свеклаш хьалкхееш, доахан детташ, хьакхарч кхоабаш ба уж, вIаший хьоашалгIа ухаш безаме дIахьу цар шоай мукъа ха.

СУРТА ТIА: пазата кочамаш, пуловераш, кулгах йоахкаргаш, курдски догам деш яь хIамаш хьальраш талант йола курдски свекловод ХазиевгIар Гульхануми медсестра Балахануми ба.

ТАСС фотохроника.

Облсовпрофа пленумера

Кхачан программеи республика профсоюзаши

Болх мишта беш я республика агропромышленни комплекс, реальни хьахиннадьннар фуд укхаза? Цхьан дешаца жоп доладургдац цу хаттара. Цхьаь цхьан сага кхоачам беш дац тахан цхьайолча районашкеи боахамашкеи планаши социалистически декхараши толаме кхоачашдаь хиларах луш дола рапорташ. Вахаре наха нийслуш дар кхы тайпа да. Тикай прилавкаш яьсса я, рынкашка хьа мел эцаш дар безача маьхах да, тоъаш дац эггара хьона эшашагIа да, аьнна хеташ дар.

ХIаьта цу атта доацача хьале облсовпрофа пленуме ладийтIар республика кхачан программа кхоачашъеча даькъе отрасла профсоюзни комитеташа лоацача дакъах а дувцаш, агропромышленни комплекса болхлой профсоюза обкома председатела Э. З.-А. Исханова яьча отчетага. Пленума доакъошхой декхарийла бар цу балха оценка яла а гIулакхий хьала профсоюзаша эффективни влияни ярга лоархIаме гола тохара хьадда де дезаш дар фуд, аьнна къоастаде а.

Боахама расчетагеи шошашта финансировани ярген цхьа шу хьалха яьхай госагропрома производственни подразделенеш. Цу гIулакхо экономикана доал дара методаш хувцарг ма йий, къахьегаме тIеххьара хьахулаш дар дукхагIа хиларца коллективаш хьашт долаш ма хургйий, аьнна лерхIаш дар. Проблема кхоачашъяра тIаберзабаьбар шоаш беш бола болх профсоюзни органаша. Производствана юкъейоалаеш латт коллективни, арендни а дезала а подряд, лакхъеннай къахьегама овсарле, тоалуш латт болх.

Кхоачашдаьча гIулакхаша аьттув белар отрасль кIезиг - дукха дIахьалхашкахьа яккха. ДIаяхача пятилетка боарамца нийсдича валови продукци кийчъелга алсамдаьннад. 80-негара 12-ча кхоачаш кIезигденнад зе деш хинна боахамаш. Цхьабакъда, сагото яйташ дар да ер: духхьал цу 12 предприяте даьд 37 миллион сома зе, цу цхьан ханна отрасле хьахинна пайда 68 миллион сома мара боацача. Дог деладеш дац хьувкъам, доахана продуктивность айяра дола хьокхамаш. Бизача боараме пайда ийбац хиш дехкача лаьттаех, естественни даьгIенех, механизаце средстваех — е вешта аьлча, кхы тIа а йола капитальни вложенеш дIа ца йохийташ колхозий а совхозий а финансови хьал чIоагIделгеи продукци кийчъяр алсамдоаккхилгеи Iалашдеш йолча ресурсех.

Боахам эффективни хьисапе лелабеш хилча республика кхачанца Iалашъе могаргдолаш а декхарийла а я агропром. Цхьабакъда, хIанзарчоа-м кхыча регионашкара Нохч-ГIалгIайчене хьакхухь 400 тонн дулх, 97,8 эзар тонн шура, коартолаш — 25, генарий даьтта — 11, шекар — 32 эзар тонн, 39,9 миллион фуъ. ХIара шера юача продуктай лоархIаме дакъа да из. ТIаккха хIаьта цу тайпарча гIулакхашца а аьттув балац дефицит дIаяккха. Бахэ нах кхачанца Iалашбара хIанз а тIехь керттера хьаст ба кооперативни тикаши рыноки. Маьхаш шозза, хIаьта цхьайолча продукташта кхозза-диазза а, дукхагIа да цар пачхьалкхен дарел.

Агропромышленни комплекса производства керттерча средстваех лоацача юкъа дукхагIа пайда эца, юртбоахама продукташ дуккха дукхагIа яха а бахача нахага дIакхачийта а аьттув луш дола тIехьадаха йиш йоаца а действенни дола а гIулакхаш кхоачашде деза. Доакъара база чIоагIъяра а кIа чуэцалга стабильно алсамдахара а чотагIа алсамъяха еза дулхеи шурийн поставкаш. дегIаккхувла деза коатIара оалхазараш, чкъаьрий леладелга. Iалама хьалаша аьттув луча моттигашка леладе деза нокхарий. Эшшача боараме хилийта деза наха шекар, коартолаш, сом, баьцадаараш, бахчеви культураш. Цу гIулакха эггара хьалха лоархIам болаш да арендни подряда баьццара улица хьаеллар Iалашделга, бокъонца вола, дизза доал де могаш вола да лаьттан тIа юхаметтаоттавар, овсареча къахьегама дерригача мел эшача материально-технически средстващца из Iалаш а веш.

Э. З. Исханова доклада тIа доаладу лоацача юкъа кхачан дефицит дIаяккхараи отрасла финансови хьал тоадараи арендо таро луш хилара тешал деш дола масалаш. Укх тайпара дола вIаши нийсдар. Республика дукхагIдолча боахамий фермашка гIулакх цхьан кога тIа даккха магац, цудухьа бежана дулха килограммага дIадодар 5—6 сом а кхы дукхагIа а да. Цу цхьан ханна доахана Iул а ца хувцаш, вай хьалашка массазара дола доакъараш а долаш, массехк бетта болх баьчул тIехьагIа арендатораша кхозза алсамдаьккхад хьайбашта тIакхеташ дола дозал, холуш кIезигдаьд из даккхарга дIадодаш дар. Ераш я факташ. Сунженски района «Серноводский» яхача совхозерча 25 сагах латтача З. Хашагульгова кулгалдеча бригадо 630 гектар лаьттеи 1200 сиргIилгаш кхабара лаьрхIа йола площадкеи аренде хьа а ийца. хIара бежана дийнахь-бус тIакхетийт цхьан килограммага дIакхоачаш дола дозал, хIаьта дулха центнерга дIадодар дац 98—100 сом мара. Грозненски района Ленина цIерагIча колхозерча А. Байтиева дезала звенос йоаккх дарегIа а лакха дикал йола а шура. ХIара доярккас кхоабаш ба укхаза 40 етт, лакха да цар алапи.

Цхьабакъда, мел кIезига я-кх хIанз а цу тайпара йола коллективаш! Агропромкомплексе болх беш барех 13 процент бараш мара вIашагIтехабац арендни производственни подразделенешка. Цар доалахьа да республике дерригa а долчох 7 процент бежанаш, пхелагIа дакъа дулха кхоаба доахан.

Къахьегам вIаштIехьбаккхараи пох мах баларaи йолча прогрессивни методаша халла хьабелл шоашта никъ. Бахьанаш дукха да укхаза: тоъаш яц арендни коллективаш вIашагIйохкара эша материальни средстваш, хIаьта кхы тIа йолча саготонашца шоашта хало е ловш бац кулгалхой.

Дувцалга а доацаш, кIезига яц экономически реформа кхоачашъяра, къахьегамхой хьашташ лорадара майрра тIехьа йола профсоюзни организацеш. Иштта болх беш я Наурски районера агропромышленни комплекса болхлой профсоюза профкомаши райкоми. Укхаза «Победа» яхача совхозеи «Агропромхимия» яхача объединенеи къахьегама коллективаша тIагIертта хьадехарагIа а профсоюзни активо хьинаре хьал лацар бахьан долаш а тешал ца деш битаб инициатива йоаца, экономически методаши къахьегам вIаштIехьбаккхара дешаши теркал ца деш хинна кулгалхой.

Цхьабакъда, кIезига яц кулгалхошцара шоай гIулакхаш телхаде ца ловш, производстве нийслу цIенхашттара гIалаташ теркал ца деш профкомаш ягIаш йола моттигаш, тIаккха дерригa юха а дIадода къаьнарча хьисапе. Цу тайпара хьал да Гудермесски района «Дружба» яхача совхозе. Укхазарча хьайбаш кхоабача фермашка даьй доярккий скотниккий овсареча къахьегама а быта а эша элементарни хьалаш, волокитеи формализмий нийсъялийтай отрасль арендни подряда тIа яккхара гIулакха тIа. ТIаккха хIаьта профком? Хетаргахьа, хьежаш ягIа-кх ши-шегIа, цо низ тIа а ца бохийташ, дерригa а дIадижирга.

Лаьтта леладара культура лоха хиларо а севооборот хадданза телхаро а гIулакх дIатIадигад хьажкIий, вIаши эьча баьций, рапса хьувкъам лохбаларга, вай кхашка лелаеш яц сол, вика, клевер, эспарцет. Пайда ийбац маьхера культура — гречиха хьалкхеяра дика хьалаш луча таронех. Арендни подряд юкъейоалаяра чотагIа холуш хьал тоаде а кхачанца торговли сеть хьалйизза а йиш йолаш дар республика боахамаш. Цу тайпара чулоацам болаш да докладчика а пренешка къамаьл даьча Шелковски района Ленина цIерагIча колхоза хьакхарч лелаеча И. В. Цимбалистена, облсовпрофа секретара З. А. Ахмадовна, агропромышленни комплекса болхлой профсоюза Гудермесски райкома председатела С. Я. Сусловна а хеташ дар.

Экономикаца хада йиш йоаца бувзам болаш йийцар пленуме юрт социально-культурни даькъе дегIакхувлара проблемаш. Цу гIулакха хьожаяь хинна средстваш иттшерашка дIаухийташ хиннай индустриализаце хьашташ кхоачашдара. ХIанз хьатIакхаьчай декхар юхадала деза, юрташка наькъаш дахкара, мел эшачунца Iалашъяь фусамаш, культура цIенош, медицински учреждениеш хьалъяра капитальни вложенеш дIахеца еза ха. Цу тайпарча мероприятеша гIо дергдар кхаш леладечеи хьайбаш леладечеи кадраш дIачIоагIъялара. ХIара шера промышленни предприятешкара а дешара заведенешкара а свеклашта оасар дара, комсаш, коартолаш чуэцара нах балха а дешара а тIерабоахачул дуккха нийсагIа хургдар из. Цох дийцар, масала, НГIАССР Госагропрома председатела хьалхарча заместителa министра М. А. Арбиева, республикански санэпидстанце отдела заведующе В. С. Крикорьяна, иштта кхычар.

Духхьал цхьан агропромкомплекса профсоюза хьалаш кхоачамболаш дац укхаза. Пленуме белгал ма даккхара, декхар кхоачашдеча дакъа лаца дезаш я еррига отраслеви профсоюзни комитеташ.

Хьехархой болх эргабаккхара института кафедра заведующе Э. А. Исаева ше къамаьл деш йийцар цхьаькха цхьа лоархIаме проблема. Колхозашкареи совхозашкареи профсоюзни комитеташа агропромышленни комплекса союза обкомо кхоачам боллаш теркам тIаозац школьни производственни бригадай болх вIаштIехьбаккхара дешашта. Боахамий структурни подразделенеш цу коллективаех е езача, лакха овсарле йолча механизированни къахьегама юхьигаш дешархошта Iомае езача метта, дукхагIа йолча хана листта яьннача комсашта, шекара свеклаш кхееча плантацешка оасар дайт берашка, гIонна болча болхлоех санна цар дечох пайда а ийбеш.

ЧIоагIа критика йир пленуме продукци чакхйоахача промышленноста предприятей профсоюзни комитеташта. Цар хьакийчъеш йола баьцадаарий сомийи консерваш дуккхача хана ухкаш хул прилавкаш тIа, хоатташ яц наха. Хала хете а, бракоделаш цхьаккха а материальни а моральни а бехктокхаме озаш бац.

ЦIенхашттара замечанеш яьй пачхьалкхен торговлени потребительски кооперацеи болхлой профсоюза обкома адресагIа. Кхашкеи фермашкеи гуш яц автолавкаш. ХIаьта нагахьа санна уж цига хьаяьхкача а практически хьаэца мегаргйолаш цхьаккха хIама хилац царга. КъайлагIа дIаса декъаш да наха чIоагIа хоатташ дола товараш: импортни производства йола видеомагнитофонаш, телевизораш, дубленкаш, иштта кхы дIахо дараш. ХIаьта юстара а латташ хьежаш барий позици дIалувц цу гIулакха тIа предприятей профсоюзни комитеташа.

Л. СИНЯКИНА.

Москва. Художникий-графикий профсоюза вIашагIтехача комитета залашка (Малая Грузинская улица, 28) хьайийллай перестройкана хетадаьча плакатий выставка, 30 совгIа волча московски художнико шоай балхаш дIахьокх укхаза.

СУРТА ТIА: выставка цхьан зале баьхка нах.

Б. КОШЕВОИ сурт. ТАСС фотохроника.

Из ха юха ца яйтара...

Репрессей шерашка советски наха тIадаьтта Iоткъам, лайна Iазап кхы цIаькха юха ца хилийтара, моллагIа хало тIакхаьчача а къонахчал, денал доххалургдоацилга, оачалургдоацилга хьагойтара тIадерзадаь да съемкаш льха а яьнна из экрана тIа даккхара дIахо эшаш дола балхаш хIанз вIаштIехьдоахаш дола керда полнометражни художественни фильм.

Фильма сценарий язъьраш а из даьккхараш а ба режиссераш-постановщикаш НГIАССР-ен РСФСР-ен искусствай заслуженни деятель И. Татаеви И. Хамраеви.

«Ленфильм» студе монтажно - тонировочни балхаш чакхдахара укх деношка Ленинграде водаш волча Татаев Илезаца къамаьл хилар тха корреспондента.

Интервью

Илез, дукхача наха дагайоаллаш а Iоткъам беш а йола тема я цу фильмо чулоацар, мишта, маца дагадехад хьона из даккха?

Из я а я дукхача наха дагайоаллаш хиларал совгIа, беррига советски наьха кхелаца бувзам болаш йола тема. Кхыча бесса хила йиш а яц цун. Вай массане а, вешта аьлча, деррига а советски халкъа кхел цаI я.

Сона хIама дагадоагIача хана денз из тема дагаяьллай сона. ХIана аьлча, вай мехка бахача нахах наггахьа дезал мара бисабац репрессей къизал ца йовзаш, цу хано вахаре лар ца юташ.

Амма, наьха садикъа лаьттача застойни хано цхьаннега а таро хилийтанзар шийна хетар вахаре кхоачашде. Иштта дар са фильмаца дувзаденна а. Дукха ха я из даккха аз дагалаьца. Сценари язъяь а да ялх-ворхI шу.

Вай вахара дерригача тIоанех хьокхаеннача перестройко гIо дир сона а сай балха тIа. Вай халкъа ахбIаьшерен истори ма дий цо хьахьокхаш дар. ХIаьта из ма дарра хьахьокхара таханара ха эшар.

Вай мехка ша меттахьа баьннаб-кх аьнна сайна махийттанге а волавелар со из фильм даккхара тIехьа къахьега, бакъда пхе шера лела вийзар гIулакх чакх ца доаккхалуш. Амма, хIанз керттера дар даь даьннад, съемкаш чакхъяьннай.

Вай меттала даьккхача «Лувкхера юха йист маца хургба» яхаш я шун фильма цIи. МалагIа маIан долаш да уж дешаш?

ХIаа, хIанзарчоа цунах тилла цIи иштта я. «Дан йоIн» аьнна цIи тилла а дагадехад тхона цунах. Керттерча турпала Бадалов Iумарий йоI ма йий исполкома председатель Лейла. Бокъонца йола цIи тIехьагIо чIоагIлургья. ХIаьта хIанз йолчох аьлча;

Вай хьадаьнна наьна лаьтта — Лоаме ма йий. Лоамашка даим хьо йист хилча, хьа оаз юха лу лувкхеро. ТIакхха халкъ Iоарадаьккха, даьсса дисача лоамашка ший халкъа оаз ца хилча, лувкхера а сеца латт. Цу дешай маIан ма дарра аьлча, «халкъ ший лоамех, наьна лаьттах маца кхетаргда» яхилга а цу ханий унзара оаз хIанз а хьахозаш хилар а да.

Амма, из фильм духхьал вай мехках дахарах дац. Нахах, наьха нравственностах, цар духовни хьалах, дохалургдоацача деналах, халкъий вошалах да. Нийса хургдацар цу фильмо духхьал дIадахар мара ца гойтаре. ДIадахар массаза а хиннад таханарча вахарца бувзам болаш а ший овлаш гаьннара хьадоагIаш а.

Цудухьа оаха тхоашта хьалхашка оттадаь декхар экрана тIара бакъдар, хиннар а долаш дар а гойтар да.

МоллагIа дола фильм даккха а атта ца хилар цхьаннена а къайле яц. ТIаккха лакхехьа дувцаш дар даккха хIаьта а атта хинна хургдац. МалагIа халонаш нийсъелар шоана из фильм доаккхаш?

ХIанз съемкаш чакхъяларо дог гIоз а даьккха, цхьаккха хало ца хилча санна хет. Бакъда, вай республике из санна дола хIама делга наьха санна низкъала гIулакх хиларца дувзаденна бакъдар ца дийцача валац.

Цкъа-дале Нохч - ГIалгIайчене киностуди ца хилар бахьан долаш низкъала да укхаза моллагIа а фильм даккха.

Цул совгIа, киноактераш лаха а атта дац. Къамаш оамал, гIулакх дизза хьагойтаргдола актераш эш из санна дола кино доаккхаш хилча. Масала керттерча турпала роль ловзаю РСФСР заслуженни артиста Омаев Дагуна.

Бакъда, Бадалова Лейлай роль ловзае актриса корайиизар вайцига. Ханна а сибата а, оамала а, дегIа-кепа а ролаца йоагIаш хила ма езий из. Цудухьа ВГИК-а студентка Тонунц Елена хьийхар оаха цу гIулакхах.

Амма, дукха халонаш нийсъелар цунца ювзаенна а. Исполкома председатель йолча кино турпала Бадалова Лейлайна цунга хьежжа тIабувха гIирс а ма эший; пальто, иккаш, кхыяраш.

Вай республике бехктокхамерча доакъошка балха болча новкъосташка а тIехьа дехар деш лийлар со из гIирс вIаштIехьбаккха гIерташ. Оаха съемкаш яьхача юкъа «Респотребсоюза» базашка массехказа пальтош а иккаш а хьачуена йоллаше а, цу гIулакха уж хьахецанзар. Е Нохч - ГIалгIай торговлен Министерства а е «Респотребсоюза» а кулгалхоша теркал а динзар из гIулакх.

Дувцараш кIезига хIамаш долаш санна хетаргда. Бакъда, цу кIеззигача хIамаех дукхача даькъе тийша да оаха деш дола доккха гIулакх.

ВIаши айхха бувзам болаш я фильм даккхара базеи средствашц. База Iа лехача а ахча ца хилча фильм доаккхалургдац. ТIаккха, бакъдар аьлча, цу гIулакха оарцагIа а ваьнна, бала а болаш, уж средствашхьахьожаеш саг вац вайцига.

Цудухьа ма дарра вIаштIехьадалац Iайха дагалаьццача тайпара хIама дIачакхдаккха.

Сценаре тIара сона эгтара дукхагIа езаш а дега хьамсарагIа а йола эпизод йисар са фильмана юкъейоалае таро йоацаш.

ТIем тIа Iоажала духьала а ийтта, цунна кIалхара а ваьнна, ший наьна лаьтта, лоаман мехка цIавена фильма керттера турпал Бадалов Iумар ший халкъ мехнах даьккха, дохадаь Iодахьийталга гучадаьнна а царна тIехьа ше Iовохийташ а ва.

Тишача, бирхъача рагона чу, низткъа мара хIама бIарга ца гуча корилгагIа ер дIаарахьежача, укханна бIаргагу сеца латта духьалйоагIа поезд. ГIирсах тоабенна, шоай лоIамагIа, кортамукъа боагIа хIама карадараш тIабола правительственни поезд. Цигга хоз цунна Советий мехках долча илле «Укхаза санна саг паргIата вола кхы цхьаькха мохк сона бовзац» яха дешаш. Цецвоал Бадалов Iумар. Хала да цунна шийгара хьали цу дешай маIани вIашдухьалъоттаде.

Цу ханна салтечоа цхьа вагона хьаеллаеннача наIарагIа бIаргагу кIайча мрамарагIа яь Сталина бюсташ. Кавказе хьалъяхьаш я уж... Амма вагон тохалушше а шоайла вIашкаетта а лий, ехе Iолег уж. Велакъаж са турпал. Мел хIалакваь, даькъазваьккха, мехках ваьккха, Iовугаш ше воллаше а деналах ца вохаш, бокъо хьалтIаяргхиларах дог тешаш, къонахчалах визза волаш кхоач из ца бовзача гаьнарча мехка.

Къайле яц кийчача произведенегIа сценарий язъе аттагIа долга. Хьайпеи вай республика йоазонхоштен юкъерча бувзамах дувцал вайна, Илез.

Киносценари язъелга атта гIулакх дац. Мел талант йолаш йоазонхо из хилча а киносценаристо санна цо из язъергьяц.

Вай республике талант йола дукхха драматургаш ба. Бакъда, Iа дувцаш дола бувзамаш ледара да.

Аьлча харц хургдац, вай режиссераштен драматургаштен шоайла вIаши дагардараш хац. Из сона цхьаннена даьлла а ца Iеш, дукхабарашта дагадоаллаш хIама да.

Сога диллача, Iалаьмате дика а хургдар, кхоллам дегIабоалабара аьттув болаш а хургдар Грозне искусства ШIа хьалдича. ВIаши догуйла дикагIа йовзаргьяр, цхьана къахьегара гаргагIоргбар.

Лакхехьа дувцача фильмацара болх-м хIанз чакхбала ма боаллий, дIахо фу де дага ва хьо?

Мел лерхIар кхоачашхуле, май бетта цу фильма премьера хургья. ХIаьта фильмо беш бола пайда Грозне къаман театр хьалдара дIабахийта а лаьрхIад оаха.

ДIахо йодача хана аьлча-м сов гаьна доалаш санна хет сона из. ХIанзе а болх беш ва со Зелимханах лаьца фильм даккхара тIехьа.

«Ленфильм» яхача киностуде база тIа доаккхаргда из фильм. Цу гIулакха лаьрхIа инициативни группа вIашагIа а еллай. Бакъда, фильм даккхара юха а средстваш эш.

НГIАССР Министрий Совето № 700498 йола счет хьайийллай Нохч-ГIалгIай АССР-а Жилсоцбанка управлене гIолла. Фильм даккхара шоаш раьза бола ахча цу счетагIа дIадахьийта таро хургья республика бахархой, организацей, предприятей.

ХIаьта хIанзле дикка ахча а гулденнад цу счета тIа.

ЛерхIараш иштта да...

Интервью йийцар
Х. АУШЕВА.

ЦIЕ БАЙРАКХ—КОТБАЬННАРАШТА

Общественни кхачан Гудермесски комбината коллективо шийтталагIча пятилетка кхоалагIа шу белгалдаьккхар товарооборота план ханал хьалха кхоачашъярца, планал совгIа 57 эзар сом продукци маьхал а йоаккхаш, хIаьта шоаш хьаеш йола продукци 66 эзар сома ехкай.

ДоговорегIа йола шера план 71 эзар сома тIехкхоачашъяьй, цунца цхьана лаьрхIачул 8 процент алсамъяьккхай къахьегама овсарле.

Иштта технико - экономически хьокхамашка хьежжа вIаши гаргарча предприятешта юкъе хьалхара моттиг хьожаяьй цу коллектива, КПСС горкома, горисполкомеи ВЛКСМ горкомеи карара кара тела ЦIе байракх а луш.

Балха темпаш лох ца еш къахьег пищевикий коллективо укх кердача шера е, ханал хьалха, 25 январага бетта товарооборота план 103,1 процент кхоачашъяьй, къахьегама овсарле кхы а лакхъеннай.

Юкъарча толаме дикка дакъа лаьцар № 1 йолча кафе (производства зведующи П. Джантаева), № 3 йолча кафе (Х. Зудуева) №№ 5, 1 йолча столовеша (шефповараш Р. Тагиева, Е. Шапарь). кондитерски цехо (кондитер М. Алханова).

Н. БОРИСОВ,
тха штате воаца корреспондент.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

Пилотируеми космически полеташ яра программа чакхъяккхара кийчо еш я Китай. Дукха ха йоаццаш шийткъо шу дизар дездаь йолча космически медицина китайски центра специалисташа кийчъяьй специальни барокамераш, биологически медицински тохкамаш дара йола лаьттара тайп-тайпара модулаш. Эксперименташ еш я радиацех нах лорабара, дозал доацача хьале сага организмана зе деш йола воздействи дIаяккхара даькъе а. Китайски кепайоазоно яхачох, хIанз укх сахьате хьахиннай «Китайски специфика а йолаш йолча космически медицина бIарчча система».

СУРТА ТIА: центра цхьан экспериментальни отделе.

Синхуа—ТАСС сурт.

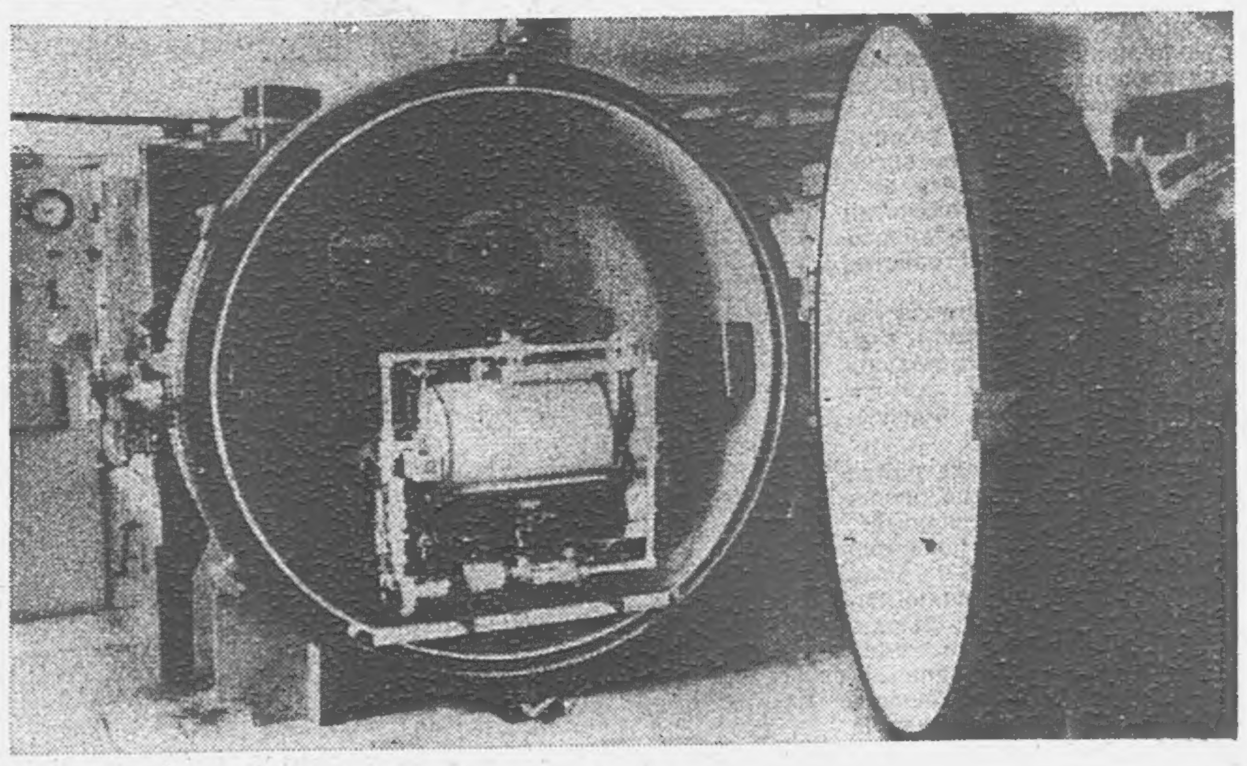

КХАЧА Е МОЛХАШ?

Нагахьа санна варшавянина бе, дукха йоккха йоаца «Прополис вит» аьнна йоазув тIадола кIопилг шоашта баргагойя цо из мичара ийцай ха хьажалаш. Бакъда, аз чIоагIо ю, аптеке а ца долхаш, продовольственни тика тIа шун даха дезаргхиларах. Нокхара мозий прополисах яь уж таблеткаш дика йовзаш я Польше, уж йохкаш йола продовольственни тикаш а санна.

Фуй уж? Из хар дукха юхерча продовольственни тика тIа вахар со. Укхаза эца йиш я тайп-тайпара унахцIено чIоагГъеш, саг къонвеш, къоанал гаьна йоаккхаш йола продукташ. ГIадвугаш, цецвоаккхаш дукха я мезах, тайп-тайпарча кIомала гих яь йола экстраташ, жмыхах, тIадаьннача ялатах, яь йола хIамаш. Укхаза эца йиш я, микроэлементаш теха яь печени, химически тIатохараш доацаш яь пудингаш, иштта кхыдар а — лораш яхачох, организма дика новкъостал деш бола кхача. ХIаьта, дукха дарбане белгалонаш йоахкаш уж хиларах, унахцIено лораю кхача, аьнна цIи тиллай царех.

Духхьашха Польше унахцIенон кхачан уголок йийллар ва Тарнувера лор Яцек Ройка. 1984 шера цо хьайийллар йоакха йоаца тика, цу чу лорий рекомендацех кийчдаь дегIа дарбане дола даараштa пропаганда а еш. Ца тешаш тIанйцар наха тарнувски чародея кийчъяь продукци, цхьаболчар «шарлатан», аьнна, цIи а тиллар цох. ХIаьта Ройка кIалвиса лаьрхIа вацар: телевидене, радио, газеташка гIолла къамаьлаш де ваьлар, унахцIенон кхачан выставка йир, ТIакха ша тохабелар. Тарнуве аха баьлар ерригача Польшера эцархой, цул тIехьагIа, Iилман болхлой а даькъе баьхкар. Люблински юртбоахама академеи, Варшавски кхачан институтои Ройкас деш долча балхашта теркам тIаэзар.

Цигга гучадаьлар, халкъа медицинас шерра пайда эцаш хинна тайп-тайпарча баьций, сомий, юртбоахама продукце дарбан а, стимулирующи а белгалонаш наха нийцъенна хилар. Массанешта бовзаш ба дакха хин чам, амма хIанз мара гучадаьннадац, мезаца эдаьчул тIехьагIа пехкий лазараштa дарба деш из хилар а. дегIа деятельноста стимуляци еш долга а. Масала, кIомала ги. Польски Iилманхошта, тохкам баьчул тIехьагIа, гучаяьлар, ABC яхача витаминашта ниисса, рак яхача лазара духьале еш йола цун белгалонаш. Цу тайпара масалаш дукха да. Из лард йолаш, Польше хьакхеллай кхачан промышленноста керда отрасль, Тарнуве всепольски ярмаркаш хила яьлар. Дахача шера ярмарке дакъалаьцар 600 гаргга тайп-тайпарча организацеша, цар елар 300 тайп-тайпара цIи йолаш йола продукташ. Цига кулгаш яздаьд 1,5 миллиард злотых мах болаш йолча дукххача эзарнел совгIа махбара соглашенешта. Берригача мехка йовзаш я Варшавера «Коминдекс», Краковера «Аниполь», Новы - Сончера «Консполь», Познанера «Уником» яха фирмаш. ХIаьта царех дукхагIъяраш хIанзе кийча я советски махбара организацешца контракташ язъе, унахцIено лораяра кхачан поставкаш е.

— Тхо хIанзе доладеннад унахцIенон косметика арахеца а, — яхаш, дувц «Коминтекса» мах бара отдела заведующи йолча Чижик Иолантас. Масала, ванашта лаьрхIа йола специальни «Билли» яха эмульси комплексни дарба деш я аллергия яхача лазара цхьаццадолча тайпашта. Уж эмульсеш кийчъяьй медицински института специалисташца цхьана. Ала доагIа, тха мел йола продукци: кIих баь чам бола кхача, тайптайпара компоненташ тIатеха дола чич, иштта кхыдараш — дукхаза тохкам баьчул тIехьагIа мара, массови производствана юкъе ца дохийталга.

Тарнуве вIашагIъеллай унахцIенон кхачан пропаганда еш йола общество, цо арахецаш да «УнахцIенон кхача» яха журнал. Журнала хIалхара экземпляр дукха ха йоаццаш кепайоазон киоскашка дохка даьлар.

ХIанз энтузиастий керттера декхар — ахархоша-единоличникаша, паччахьалкхен юртбоахама предприятеша химически удобренех пайда ийбергбоацаш хIама дар. Польше хIанзле хьахиннаб духхьал «цIенача лаьтта» баьцадаараш хьалкхедеш бола 34 боахам. ЧIоагIа езаеннай городашка бахача наха «Iатта кIалхара» яха дешаш тIаяздаьча пакеташкара шура. Цунна кхыйола, обработка йиц. Тикашка из дIакхухьийт польски столица гонахьарча госхозаша. Белгалдаьннад, хIанз йицъяла йолаенна бройлераш лелаяра практика дийнъеш доагIа боахамаш. Котамашта луча доакъарех антибиотикаши биостимулятораши тохац. Цу тайпарча продукцех мах дукхагIа боаккхе а, уж эца ловраш ди тIехьагIа дукхагIа хулаш боагIа. Тамаш яц: унахцIено ахчал езагIа я.

Альгимантас ДЯГУТИС,
ТАСС корр.

Варшава.

Рим-Итале столица, дунен тIа къаьнагIа ярех йола город. Предане яхачох «Вечный город» оалаш яр йийллай вай эра хьахилалехьа 753 шера. Вай деношка Римах ший тайпара туристически Макка хиннай: дунен массе миIингашкара нах ух Тибра берда йистошка, шоаш санна кхы доацача архитектурни памятникашка а античноста, юкъерча бIаьшерений, Возрождене, Барокко культура ансамблашка а хьажа.

СУРТА ТIА: къаьнагIа ярех йолча Римерча цхьан христиански храма — Латински гувна тIа ягIача Святой Иоанна кафедральни собора хьалхашка лелаяь хIамаш йохкаш ба гулбенна нах.

В. ДУБИЛА,
А. СЕНЦОВА сурт.
ТАСС фотохроника.

Иштта болх беш ба американцаш

Сенца белгалдаккха деза американцаш къахьегам дукха безаш хилар? Цхьа шоаш къаьстта нах ба цига бахараш? Цу хаттарашта американски йоазонхо йолча этнографа Пола Гарба иштта жоп делар: «Мичара денад американцашта къахьегам дукха безилга? Иштта из кхетам луш кхеварах хьахиннад из. Сога оалалургдац балхара шоаш дIабахар кхерандаь Америке наха дика болх бу, аьнна. Из юххьанца иштта хеталу, бакъда, американцашта къахьегам дукха безара керттера бахьан дац. ЗIамига шийгара цхьа гIалат даьлча шийна меттел кхивар оттавергволга сага ховш цхьа ха яр. Цул тIехьагIа обществос наьха санкхетамчу чIоагIдир: «Американца къахьега хов» яха дош.

Американски традиционни исторе массаза а белгалдаьхад хIанзара социологаш «сихха дегIаухаш» хилар. Селхан теIа ваьлла «зIамига саг» кхоана ший лоIамах вола лаьттан да а хиле дIаотт, селхан квалификаци йоацаш хинна болхло кхоана докхача хьала да а хиле дIаот. Хрестоматийни масалаш — толама символаш а хинна дIаэттад гIорбаьнна политически деятелаш, бIаьхий промышленникаш, бизнесменаш. Уж тайпа долча гIордаьннача хьокхамех цхьа хьокхам ба плотника вийий, болхлочун, адвокат а политически деятела а хиннача, тIеххьара США президент хиннача Линкольн Авраама вахар. Вож масал да ший къахьегама никъ мугIарера механик волаш дIа а болабаь «автомобильни паччахьа» волаш чакхбаьккха Генри Форд. Иммигранташта а я из тайла «эталон», шийтта шу даьнна къе кIаьнк волаш США веначул тIехьагIа дукха ха а ялале сиха вIаьхий хилар болатий магнат Эндрю Карнеги.

Къахьегаш боахкаш американцаш зийначоа хьалхашка отт уж хан мах бе ховш, хIамах дика сакхувш, хIаман кхом болаш, лаьрххIа ший гIулакх кхоачашдеш хилар.

Из бакъхилар гучадаьлар Iилман болхлой делегацеца цхьана США хиннача укх статья автора.

Миччахьа тхо хинна дале а университетски централашка, библиотекашка, архивашка тамаш ца еш Ie йиш а яцар цу учрежденей ерригача звеношкара болх бувзам болаш дика вIаштIехьабаьнна вайцига ца хилар новкъа а дар. Дика вIаштIехьаяьккхача библиотечни система таро лу лоаццача хана эшаш йола материал а квалифицированни консультаци а эца, копи даккха. Юххера а шоашта хьашт хинна книжка е статья ехаш оаш дехар дича безаме елакъежаш мара шоана раьза йоацаш, эгIазаяха юхь гургьяц шоана.

Вай мехка Iилман командировках баьхна дукха американски Iилманхой кхетаме хьинар долаш къахьегаш хилар а конференцеех, симпозиумех, экскурсех шоашта мукъа нийсъеннача моллагIча ханах шоай балха цар пайда эцаш хилар а дукхаза бIаргагулга а цох цецвоалилга а нийсделар укх статья автора. Царех цхьацца бараша аргIанарча статьяна е монографена эша материал хорж, цхьацца йолча хана из материал хул доккхача дезача книжкаш тIа, чемоданачу а елле шоашца океанал дехьа йоаккх цар из (из болх ше дIавахача цIагIа бе мегарг ма барий цо, аьнна хеталу) Советски Союзера шоаш дIакхаьчача университете шоаш еша аргIйолча лекцешта кийчо ю вокхар, кхоалагIен, биълагIен, пхелагIен бараша шоаш даймехка дIаболабаь цхьацца боля болх кхоачашбеш зехьа йоаяц ха. Деррига а цхьан кIира мара баьхка мича бар уж! Хьаша дукха везача фусам-даьша кийчъяьча конференцешкен кхыча дукххача гIулакхашкен хьинар долаш дакъа а лоацаш уж чакхъяьнначул тIехьагIа а царна юкъерча мукъача ханашка а шоаш бахача гостиницей номерашкен холлашкен кIаьд балар фуд ца ховш балхаш дора цар.

Дукха кхыча компанешка санна «Ю. С. стил энд нэшнл дистиллерс» яхача предприятеца цхьана йоагIача РМИ яхача предприяте а доалл фирменни бланкаш тIа, завода коа наIараш тIа, предприятей рекламни улгаш тIа, болхлой защитни шлемаш тIа бIаргаго йиш йола елакъежача юхьмарий сурт. ХIаране цIерах ма хулла дукхагIа вела къажар, ма хулла дукхагIа моаршал хетташ кулгаш телар американски истеблишмента гIоръьнна белгало я. Цунца цхьана предприятешка, заводской цехашка из тайпа хоза оттадаьча гIулакхо къахьегама хьинар лакхдара гIо ду. Керттера директор — распорядитель Большой Джим Дэннелл ши эзар хулача болхлочун хIаране цIи яьнхе кхайка а кхайкаш царца бегаш беш вIаший дага воалаш массаза царна юхе а хул, профсоюза боккха теркам тIа а бохийт. «Шоай совещанешка тхо дех цо, кхыча предприятешка вIалла доацача тайпара шоай совещане тхога кхайка а кхайкаш, шоай гIулакх тхога хьадувц цо» яхаш из хеставу моттигерча профсоюза председатела. Цигара гIулакх Большой Джим болхлой вокхха доттагIа хилар а дац, нахацара гIулакхаш цунна хьашт хилар а дац, из да шийна тIабоагIа пайда а Компанена тIабоагIа пайда а лакхбе из гIерташ хилар. Цунца цхьана, «нахаца гIулакх доацаш хиларал дукхха дикагIа да цигарча производстве нахаца леладу гIулакхаш» аланза далац.

Предприятешка саг лоархIаш леладу гIулакхаш цунгара хьадехаш дар лакхдарца айхха бувзам болаш да.

Массанел хьалха совгIат дара дукхха тайпара формаш я, материальни совгIат дар меттел шерра дIахьу моральни совгIаташ делга. Нью-Йорке ИБМ яхача финансови контора вестибюле вай бIаргадов Iомаденна сийлен Доска дац, цхьабакъда, «Дерригa гIулакх адамех тийша да» яха плакат лакхехьа а доаллаш контора берригача болхлой фотокарточкаш тIадохкаш витрина я цига.

Масала, къахьегама овсарле лакхъяра эшаш дар фуд аьнна шоашка белгалдаккхийта болхлошка аьнна конвейер тIа болх беш йолча бригадашта хьалхашка предложени оттайир «Дженерал моторз» яхача компане кулгалхоша. Начальство юкъе ца а озаш хIара болхлочун оатхалаш хьакхухьийташ барашка телефон тоха йиш хургйолаш ерригача конвейера дIоахала ткъо метр юкъе йолаш телефонаш оттаелга соцадир болхлоша. Из предложени юкъеяккхар бахьан долаш хьалха брак яь оатхалаш хувцалга 2 — 3 кIира гаьна доалаш хиннадале, тIаккха хIанз Iуйрийна телефон техачул тIехьагIа брак яь оатхалаш хувцалга делкъийга чакхдоал.

Продукце дикали къахьегама овсарлен лакхъяра дешаш хадданза дувца а дувцаш чIоагIдеш йола 5 — 15 саг юкъе вола болхлой ше къаьсттача группах латта «продукце дикала тIахьожам бу кружок», американски бизнесменаша японе практикацара хьайийцай уж «кружокаш». 1985-ча шера США хIара предприяте болх беш 500-нел дукхагIа саг волча 44 процент хулача американски компанешка уж «кружокаш» яр.

Американски предприятешка уж тайпа кружокаш сиха юкъеяхар бахьан долаш (масала, Японе 16 шера вIашагIъехкараш миссел США 10 шера вIашагIъехкай уж) цхьацца дола гIулакх тIехьашкахьа даьннад, из да мела организационно-методически Iалашо яр, управлене аппарата болхлой а кулгалхой а оагIорахьара кхоачам хиллал уж хьал ца лацар, иштта кхыдараш. ХIаьта а цу кружокаша баьча балхах баьнна пайда кхоачам хиллал боккха ба. 70-гIа шераш чакхдоалаш боккха ши тохкам а баь вывод йинча уж кружокаш хилар бахьан долаш къахьегама овсарле лакхъяра боккха пайда баьнаб. Духхьал экономически пайдал совгIа кхыча оагIорахьара а пайда хиннаб, из ба ший лоIамах хьинаре къахьегара уйла чIоагIъеш предприятешка морально-психологически хьал вIаштIехьадаккхар. Цхьабакъда, физически унахцIено йоацаш морально-психологически дика хьал вIаштIехьдоаккхалургдац йоах гаьнна тIехьа тIахургдар ховш болча бизнесменаша.

Цхьаннена къайле яц, американски эксперташа къахьегамхой унахцIено тоаелга къахьегама овсарле лакхъяра а пайда бара а гIо ду аьнна чIоагIдаь хилар, цудухьа дукххача предприятешка унахцIено йолаш дола гIулакхаш ду: физически культура, адар, аэробика, нек дар, иштта кхыдараш. УнахцIено тоаяра программа тIа белгалдаьккхад лазара духьала отталургйолаш болхлочун организм йий хьожаш тохкам белга а, дегIа дозалга хьожаш тIахьожам лоаттабелга а, лораша — диетологаша консультацеш елга а, гIаьле увзарца, наркотикашца, корта бохабу малар меларца къовсам лоаттабелга а, медицински самоконтрола система вIаштIехьйоаккхилга а.

ГIелбала безам а болаш из вIаштIехьа ца доалача наха норма тIа кхаччалца гIеллуш тIераяьккхача хIара килограммах совгIата лаьрхIа 20 доллар лургдолаш эксперимент юкъеяьккхай цхьацца йолча американски компанеша. Из эксперимент юкъе яьккхача предприятешка дIадахар совленца меттадоагIа, компанеша унахцIено лораярга дIаухийта ахча кIезиглу, лазара дарба деш дIаухийт яхаш совлен язду ахчаш кIезиглу, моральни хьал тоалу йоах компаней кулгалхоша. УнахцIено лораяра программах практически пайда эцаш йолча предприятешка моральни хьал лоархIам болаш тоалу, хIана аьлча цхьан залачу, удаш болча цхьан наькъ тIа, барзкъаш хьалъэхкача цхьан моттиге пайда эцаш директорий Совета членаш а мугIарера болхлой а цхьана хуландаь, цар цхьатарра бокъонаш я мотташ дола хьал отт.

Къахьегам дукха безара а къахьегамцарча гIулакхашта а вай американцеел тIехьа хIана дус? Аз Америка хьаеллац, нагахьа санна из во хьал белгалдоаккхаш долча лоархIамерча бахьанашта юкъе аз цIи йоккхе наьха алапеш лоха хилара, товараш кхоачам боацаш хилара, алапеш вIаший нийсдаь ца хилара, йоагI-йоагIа традицеши навыкаши дIаяхара, хIаьта иштта ший республика къахьегама юкъе додача «ший къахьегамах» лаьца В. Маяковске дийццача тайпара.

ДикагIа болх бара ший опыт, шийна карагIдаьннараш санна кхыча халкъашта карагIдийннараш а Iомаде деза.

(АПН).